SHIRIN QALAMPIRNING ISSIQXONALARDA YETISHTIRISHGA MOS, TRANSPORTBOP, MEVA SIFATI YUQORI, PRIZMASIMON SHAKLDAGI DURAGAYINI YARATISH

Axmedova Muxlisaxon Raxmonjon qizi

Sabzavot va poliz ekinlari va kartoshkachilik ilmiy tadqiqot instituti seleksiya va urug'chilik yo'nalishi bosqich doktoranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada shirin qalampirning issiqxona sharoitida yetishtirishga mos, yuqori hosildor, transportda tashishga chidamli, meva sifati va tashqi ko‘rinishi yuqori bo‘lgan prizmasimon shakldagi duragayini yaratish masalalari yoritilgan. Shuningdek, ota-ona shakllarini tanlash, seleksiya jarayonida muhim xo‘jalik-biologik belgilarni baholash, duragaylarning mahsuldorligi va meva sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *shirin qalampir, issiqxona, seleksiya, duragay, prizmasimon meva, hosildorlik, transportboplik, meva sifati, kasalliklarga chidamlilik, geterozis*.

Bugungi kunda sabzavotchilik tarmog‘ida aholini yil davomida sifatli, ekologik jihatdan xavfsiz va vitaminlarga boy mahsulotlar bilan ta’minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, issiqxona xo‘jaliklarining rivojlanishi natijasida shirin qalampir yetishtirish hajmini oshirish, uning yangi istiqbolli nav va duragaylarini yaratishga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Shirin qalampir tarkibida C vitamini, karotinoidlar, mineral moddalar va inson organizmi uchun zarur bo‘lgan boshqa biologik faol birikmalar mavjudligi bilan alohida ahamiyatga ega. Shirin qalampirning bozorbopligini belgilaydigan asosiy ko‘rsatkichlar mevaning shakli, rangi, yirikligi, eti qalinligi, ta’mi, tashqi ko‘rinishi va saqlanish muddatidir. Ayniqsa, prizmasimon shakldagi mevalar tashqi ko‘rinishi, vazni va iste’mol xususiyatlari bilan xaridorlar talabiga mos keladi. Bunday mevalarning transportda tashishga chidamli bo‘lishi mahsulotni uzoq masofalarga yetkazib berish va eksport

qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli issiqxona sharoitida yuqori hosil beradigan, harorat va namlikning o‘zgarishlariga moslasha oladigan, meva sifati yuqori hamda transportbop prizmasimon shakldagi shirin qalampir duragayini yaratish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi [1].

Sabzavot ekinlari seleksiyasida yangi nav va duragaylarni yaratish jarayoni o‘simliklarning biologik xususiyatlari, irsiy belgilari hamda xo‘jalik uchun muhim ko‘rsatkichlarini chuqur o‘rganishga asoslanadi. Shirin qalampir seleksiyasida hosildorlik, ertapisharlik, mevaning tashqi ko‘rinishi, eti qalinligi, kasalliklarga chidamlilik va mahsulot sifatini belgilovchi belgilar asosiy seleksion mezonlar hisoblanadi [2].

Tadqiqotning metodologik asosini boshlang‘ich seleksion materiallarni tanlash, ota-ona shakllarini o‘zaro chatishtirish, olingan duragay avlodlarni baholash va istiqbolli shakllarni saralash tashkil etadi. Bunda issiqxona sharoitiga moslashgan, o‘simlik tuzilishi ixcham, mevasi yirik va sifat ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lgan namunalarni tanlashga alohida e’tibor qaratiladi. Seleksiya jarayonida prizmasimon shakldagi mevalarga ega bo‘lgan, meva devori qalin, po‘sti mustahkam va bir xil o‘lchamdagi mevalar hosil qiluvchi boshlang‘ich shakllardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ota-ona shakllarini tanlashda ularning genetik jihatdan bir-birini to‘ldiruvchi xususiyatlariga e’tibor berish zarur. Chatishtirish natijasida olingan duragaylar bir necha avlod davomida o‘rganilib, eng yaxshi xo‘jalik-biologik belgilarga ega shakllar ajratib olinadi [3].

Issiqxonalarda yetishtirishga mo‘ljallangan shirin qalampir duragayini yaratishda, avvalo, o‘simlikning issiqxona mikroiqlimiga moslashuvchanligi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki issiqxonalarda harorat, havo namligi, yorug‘lik va tuproq namligi o‘simlikning o‘sishi hamda meva tugish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun seleksiya jarayonida har xil agrotexnik sharoitlarda barqaror hosil bera oladigan shakllarni tanlash talab etiladi [4].

Yaratilishi rejalashtirilayotgan duragayning asosiy xususiyatlaridan biri prizmasimon meva shakliga ega bo‘lishidir. Mevalarning bir xil shaklda rivojlanishi mahsulotning tovar ko‘rinishini yaxshilaydi va saralash jarayonini yengillashtiradi.

Meva uzunligi, diametri, vazni va devorining qalinligi seleksion baholashda muhim ko‘rsatkichlar hisoblanadi. Ayniqsa, meva devorining yetarlicha qalin bo‘lishi uning mexanik ta’sirlarga chidamliligini oshiradi. Transportboplik shirin qalampirning iqtisodiy samaradorligini belgilovchi muhim xususiyatlardan biridir. Mahsulotni yig‘ib olish, qadoqlash, saqlash va tashish davomida uning tashqi ko‘rinishi buzilmasligi, ezilish va shikastlanish holatlari kam bo‘lishi kerak. Shu maqsadda meva po‘stining mustahkamligi, eti zichligi, mexanik ta’sirlarga chidamliligi va saqlanish davomiyligi alohida o‘rganilishi lozim.

Meva sifatini oshirishda uning biologik va kimyoviy tarkibi ham muhim o‘rin tutadi. Shirin qalampir mevalarida quruq modda, eruvchan qandlar, askorbin kislotasi va boshqa biologik faol moddalarning miqdori mahsulotning oziqaviy qiymatini belgilaydi. Shu bois yangi duragayni yaratishda nafaqat tashqi ko‘rinish, balki ichki sifat ko‘rsatkichlariga ham e’tibor qaratish zarur. Bundan tashqari, yangi duragayning asosiy kasalliklarga chidamliligi ham seleksiya ishlarining muhim yo‘nalishidir. Issiqxona sharoitida ayrim zamburug‘li, bakterial va virusli kasalliklarning tarqalishi hosildorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli kasalliklarga nisbatan chidamli boshlang‘ich shakllardan foydalanish kelajakda barqaror va sifatli hosil olish imkoniyatini oshiradi. Duragaylarni baholash jarayonida bir tup o‘simlikdan olinadigan hosil, umumiy hosildorlik, mevalarning tovarboplik darajasi, pishish muddati va meva sifatining saqlanishi kabi ko‘rsatkichlar kompleks ravishda tahlil qilinishi lozim. Eng yaxshi natijalarni ko‘rsatgan duragay shakllari keyingi seleksion sinovlarga tavsiya etiladi [5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, issiqxonalarda yetishtirishga mos, transportbop, meva sifati yuqori va prizmasimon shakldagi shirin qalampir duragayini yaratish zamonaviy sabzavotchilik seleksiyasining istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Bunday duragayni yaratishda yuqori hosildorlik, ertapisharlik, issiqxona sharoitiga moslashuvchanlik, meva devorining qalinligi, po‘stining mustahkamligi, tashqi ko‘rinishi va kasalliklarga chidamlilik kabi belgilarni birgalikda shakllantirish muhimdir. Ota-ona shakllarini to‘g‘ri tanlash, maqsadli chatishtirish va duragay

avlodlarni ko‘p tomonlama baholash orqali yuqori sifatli seleksion materiallarni ajratib olish mumkin. Natijada mahalliy issiqxona xo‘jaliklari talablariga mos, ichki bozor hamda eksport uchun raqobatbardosh shirin qalampir duragayini yaratish imkoniyati kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov B.M., Xolmurodova G.R. Ochiq dala va issiqxona sharoitida shirin qalampirning nav va duragaylarini qimmatli xo‘jalik belgilari bo‘yicha tahlili. – Toshkent davlat agrar universiteti ilmiy nashri.

2. Axmedov B. O‘zbekiston sharoitida shirin qalampirning geterozis duragaylarini yaratish uchun ota-ona shakllarini tanlash tamoyillari. // Agro kimyo himoya va o‘simliklar karantini. – 2026.

3. Axmedova M., Aripova Sh. Issiqxonada yetishtiriladigan shirin qalampir nav namunalarini dastlabki fenologik kuzatuv natijalari. // Agro ilm. – 2026. – 123-tom, maxsus son. – B. 13–15.

4. Mamatov K., Raximov U., Muminov R. Issiqxona sharoitida yetishtiriladigan shirin qalampirda uchraydigan asosiy zararkunandalar. // Agro ilm. – 2026. – 123-tom. – B. 316–318.

5. Mustofokulova F., Xolikova M.K., Kenjaev Y.Ch. Cultivation of Sweet Pepper (Capsicum annuum L.) Seedlings at Different Nutrient Levels. // The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2024. – Vol. 6, Issue 10. – P. 12–14.

6. Ostonaqulov T., Rasulov F., Islamov A. Shirin qalampir nav va duragaylarini hosildorligi va moslanuvchanlik koeffitsiyenti. // Agro ilm. – 2026. – 124-tom, 3-son. – B. 37–38.